

heller ingen politiske aktivitet dér. Det kan meget vel være, men når man holder sig Porch's interesse for levevilkårene m.m. for underofficerer og menige for øje, må det undre, at han ikke i nævneværdigt omfang har beskæftiget sig med Algiers betydning som et sted, hvor karrierebevidste underofficerer kunne omgå de meget langsomme chancer for forfremmelse i selve Frankrig, hvor mere eventyrlystne soldater kunne komme til at opleve noget af det, som Waterloo havde sat bom for, og som det ikke var muligt at opleve i Europa. En sammenligning af aflønningsvilkår og leveforhold i al almindelighed mellem hæren i Frankrig og hæren i Algier ville have været interessant at læse.

Bogen afsluttes med et appendix, rummende lister over garnisonsbyer, regimente, indberettet for republikansk virksomhed, hvortil kommer diverse kort samt noter og en udmærket bibliografi.

Peter Hertel Rasmussen

Anne-Lise Seip: Vitenskap og virkelighet. Sociale, økonomiske og politiske teorier hos T. H. Aschehoug 1845 til 1882. Gyldendal, Oslo, 1975.

Universitetslektor i Oslo Anne-Lise Seips doktorafhandling slutter sig smukt til den imponerende række arbejder om Norges historie i 19. årh. som årene siden krigen har bragt. I flere af dem – det gælder også Anne-Lise Seips disputats – mærker man inspirationen fra hendes mand Jens Arup Seip. Han gik i spidsen med den mesterlige bog *Et regime foran undergangen* (1945, anm. i HT 11. r. II) og har fortsat med mange afhandlinger og den store biografi *Ole Jacob Broch og hans samtid* (1975).

Præstesønnen Torkel Halvorsen Aschehoug (1822–1909) var jurist med socialøkonomi og statistik som speciale. Han blev 1852 lektor og 1862 professor i lovkyndighed, senere tillige i statsøkonomi og statistik, som fra 1886 var hans eneste to universitetsfag. Af hans betydelige juridiske og økonomiske forfatterskab har *Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814* (1866) vundet en plads i historiografiens historie ved hans originale økonomiske forklaring på »Norges nedgang« (se Ottar Dahl: *Norsk historieforskning* (1959), s. 119 f.). Den ærgerrige mand udnyttede sin viden og usædvanlige arbejdskraft i flere statslige kommissioner – ofte uden at hans indstillinger blev fulgt – som politisk journalist og som stortingsmand 1868–82. Fra 1865 havde han nært samarbejde med højreministeriets chef Frederik Stang, og under den skærpede strid med venstre forsvarerede han i stortinget og i sit værk om den gældende norske forfatning (1874–81) Stangs opfattelse af grundloven. I kraft af sin saglige ballast var han ministeremne, men hans optræden i erhvervslivet havde skadet hans rygte, og flere i regeringen mente at han manglede politisk fasthed og handlekraft. Forf.s fremstilling støtter denne opfattelse. Da han endelig 1874 fik tilbudt en ministerpost sagde han nej tak, efter forf.s mening fordi han vilde arbejde i stortinget for et konservativt førstekammer. Han blev dog ikke som flere havde håbet parlamentarisk leder for et nyt stort centrumsparti (af byborgere, embedsmænd og større bønder) med front mod venstre, og han forlod efter mange skuffelser og nederlag godvilligt aktiv politik. Det synes tvivlsomt om det havde været muligt for nogen at samle de forskellige konservative kræfter Aschehoug tænkte på. Han manglede i hvert fald åbenbart samlende evne og havde i det offentlige liv svært ved at skabe kontakt og vinde tillid. Det var i overensstemmelse med hans natur at være i en mellemstilling mellem flere kredse, skriver forf. (s. 129). Til gengæld supplerer hun det traditionelle negative portræt af mennesket Aschehoug som han fremtrådte offentligt med positive træk fra hans forhold til familien og private venner. Man noterer også at den forfatningspolitisk konservative mand viste betydeligt frisind i åndsspørgsmål (s. 134).

Aschehoug studerede jura og nationaløkonomi under frihandelsapostlen A. M. Schweigaard, og forlod universitetet som økonomisk liberalist. Han viste senere at han som de klassiske engelske økonomer i ret vid udstrækning vilde tillade statsindgreb når det skønnes hensigtsmæssigt eller politisk ønskeligt. Under et længere stipendieophold i England, vist altid hans monsterland, undersøgte han virkningerne af laissez-faire politikken og lærte af de engelske lovkommissioners brug af statistisk materiale. Han vilde siden anvende statistiske data og nationaløkonomiens love til at finde den rette politik. I to kommissioner i 1850'erne om husmands- og fattigvæsenet, hvor han i den sidste stort set fulgte principperne bag den engelske fattiglov 1834 og afviste statslig socialhjælp, brugte han den engelske kommissionsmetode. Ny tildels af ham selv tilvejebragt statistik fik ham bl. a. til at ændre sin påstand om at arbejdernes realløn var stigende, til den modsatte. Som utilitaristerne opfattede han den økonomiske egeninteresse som menneskers grundlæggende handlingsmotiv. Han ønskede et dynamisk samfund hvor alle vilde arbejde for at forbedre deres kår, og god økonomi og gode moralske egenskaber beviste for ham som for mange i hans samtid hinandens eksistens. Økonomisk vækst var altid et af hans ønskemål, forudsætningen for social harmoni, og han vilde fremme væksten ved statsbaner, statslige lånebanker i de kapitalfattige bygder, bedre skoler der kunde gøre eleverne »åndeligt selvstændige«, så de kunde udvikle sig gennem erfaring. Efter Thranerbevægelsen håbede han i 1850'ernes økonomiske opgangsperiode at arbejderklassen kunde integreres socialt gennem øget velstand og oplysning, der skulde omfatte praktiske kundskaber og nationaløkonomiens grundsætninger og hindre socialistisk smitte. Han drømte om et harmonisk samfund med en voksende middelstand som resultatet. Men middelstanden, den økonomiske og altså moralske elite, hvis interesser var det hele samfunds, og embedsmændene i regeringen, der også repræsenterede fællesinteresser, skulde være ledende politisk og havde retten dertil. Under krisen i 1860'erne og depressionen efter 1870'ernes højkonjunktur vendte han tilbage til den opfattelse han havde i 1840'erne, at forskellig økonomisk baggrund skabte permanente interessemodsatninger i samfundet. Han endte med at anerkende alle interessegruppers ret til politisk repræsentation, men vilde ikke give nogen af dem hele magten og så kompromiset som den ideelle politiske løsning af interessekonflikterne. Han forudså og frygtede den almindelige valgret, og vilde ved et førstekammer og toklassevalgret efter dansk mønster sikre den økonomiske elite og minoritet mod at blive majoriseret. Påvirket af de franske doktrinæres teorier og forbilleder som U.S.A. forsvarede han mod Sverdrup i sin forfatningspolitik og sin tolkning af grundloven magtens deling. Men han foretrak stadig at den økonomiske elite var politisk ledende. Og »å skape en representationsordning og en forfatning hvor både likevekt mellem interessene og lederskab for eliten var formulerede mål, var både teoretisk og praktisk politisk umulig« (s. 149, 184). Aschehougs arbejde for en grundlovsændring blev »halvhjertet«, og parlamentarismen blev indført uden at han og hans »tokammerhøjre« havde fået de forfatningsgarantier mod majoritetsherredømme som de ønskede.

Mange af Aschehougs ideer er som man vil se fælles liberalt tankegods. Forf. anfører kort nogle af hans udenlandske inspirationskilder, adskillige engelske som Stuart Mill, men også danske. I København 1847 blev han ven med Hother Hage og Krieger og omvendt til skandinavismen. Iflg. forf. er han og hans nærmeste kreds i stortinget påvirket af dansk godsejerideologi om de jordejende klasser som det konservative element. Han minder også på flere punkter om de danske nationalliberale embedsmænd, selv om hans sociale og politiske vurderingsgrundlag er mere udpræget økonomisk.

De beskedne resultater af Aschehougs offentlige virksomhed gør det forståeligt at forf. ikke har villet skrive hans biografi. Men med de grænser titlen angiver er bogen

en kølig, intelligent, ofte skarpsindig analyse af en højtbegavet mands tanker og den indflydelse hans virkelighedsopfattelse og vurderinger fik på hans optræden i det offentlige liv. En mand med en noget problematisk karakter, med flere uopgjorte indre modsætninger og derfor ofte vaklende (s. 135), tilsyneladende uden sikre instinkter i politik og måske ikke blot der.

Af den koncentrerede og samtidig nuancerede fremstilling er her kun givet nogle hovedtræk. Danske historikere der arbejder med 19. årh. vil have nytte af meget i bogen, også af de metodiske bemærkninger.

Poul Bagge

Bruce Waller: Bismarck at the Crossroads. The Reorientation of German Foreign Policy after the Congress of Berlin 1878-1880. London, The Athlone Press, 1974. 273 s. £ 6.00.

Bruce Waller har i denne bog sat sig for at se på Bismarcks udenrigspolitik i de to år, der fulgte efter Berliner kongressen 1878 og specielt baggrunden for forbundet mellem Tyskland og Østrig-Ungarn i 1879 og den følgende tysk-russiske tilnærmelse.

Forf. starter med at begrunde, at det er *Bismarcks* udenrigspolitik, han ser på: Bismarck »was never more independent of inhibiting forces than during and shortly after the Congress of Berlin«. Han går derefter igang med at se på Tysklands politik overfor henholdsvis Østrig og Rusland og når til, at der straks efter kongressen kan spores en mere positiv holdning overfor Østrig. Og dette fortsætter frem til afslutningen af forbundet mellem Østrig og Tyskland 7. okt. 1879. Baggrunden for denne tilnærmelse, der betød en opgivelse af balancepolitikken, er ifølge Waller den kamp om herredømmet i Europa, som efter Tysklands samling i 1870/71 udspillede mellem Tyskland og Rusland. Rusland var skuffet over, at Bismarck – på trods af Ruslands velvilje i 1866 og 1870 – ikke hjalp mere med til at fremme de russiske interesser på kongressen. Og Bismarcks personlige fejde mod den russiske kansler, fyrst Gorchakov – »the central feature in Russo-German relations« – påvirkede også forholdet mellem de to lande, så det stadig forværredes. Waller lægger således mest vægt på den negative baggrund for tilnærmelsen til Østrig: Bismarck behøvede en forbundsfælle mod Rusland – ikke for at bekæmpe Rusland, men for at stille det overfor en situation, hvor det ville være tvunget til at vende tilbage til et trekejsrerforbund under Bismarcks ledelse.

Bismarcks politik gik derfor ud på at isolere Rusland, og han søgte også at etablere et bedre forhold til vestmagterne, England og Frankrig. Her er det de forskellige Balkan-spørgsmål og landenes interesser i Middelhavsområdet, der præger billedet. Waller viser, hvor stor en rolle det rumænske spørgsmål spillede for Tyskland, men han burde have gjort mere ud af at undersøge, hvorledes de tyske finansmænd påvirkede politikken i dette centrale spørgsmål. Bismarck knytter nemlig en anerkendelse af Rumænien sammen med spørgsmålet om en ordning vedr. den tyske kapital investeret i de rumænske jernbaner; ved yderligere at knytte dette sammen med en bestemmelse om jøders borgerrettigheder lykkes det ham at få et samarbejde igang med Frankrig og England, som han samtidig opfordrer til at interessere sig for landene syd for Middelhavet, Tunis og Ægypten, hvor han lover dem begge støtte.

Waller slutter med et kapitel: »The Russo-German Armistice: Steps towards a Revived Dreikaiserbund«, hvor han ser på de første tegn på en tilnærmelse mellem Tyskland og Rusland. Men bogen slutter i maj 1880, hvor Trekejsrertraktaten først blev indgået 18. juni 1881.

»Bismarck at the Crossroads« er udelukkende diplomatisk historieskrivning, og der gøres intet forsøg på nærmere at se på de indre tyske forudsætninger for den førte uden-